

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 11 juli 2019

Mål nr

T 25-16

PARTER

Klagande

1. J-ES

2. MS

3. MBN

4. PN

5. KD

6. Dödsboet efter TJ

7. SPP

8. SI

9. L-BP

10. MP

Dok.Id 164982

HÖGSTA DOMSTOLEN
Riddarhustorget 8

Postadress
Box 2066
103 12 Stockholm

Telefon 08-561 666 00
Telefax -
E-post: hogsta.domstolen@dom.se
www.hogstadamstolen.se

Expeditionstid
08:45–12:00
13:15–15:00

11. A-C

12. PN

13. IL

14. TL

15. B-I

16. GA

17. EA

18. RA

Ombud för 1–18: Advokat JL

19. LB-S

20. BS

21. CS

22. KW

23. LBJ

24. AD

25. HE

26. CF

27. CD

28. Dödsboet efter P-OD

Ombud för 19–28: Advokat AE

Ombud för 19–28: Advokat CK

29. A-CJ

30. ÅJ

31. SL

Ombud för 29–31: Advokat HA

32. DR

33. UN

34. Dödsboet efter LN

Ombud för 32–34: Advokat TE

Motpart

Länsförsäkringar Sak Försäkringsaktiebolag, 502010-9681
106 50 Stockholm

Ombud: Chefsjurist CW och försäkringsjurist PÖ

SAKEN

Försäkringsersättning

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2015-12-01 i mål T 2069-14

EUROPEISKA UNIONENS DOMSTOLS FÖRHANDSAVGÖRANDE

EU-domstolens dom Länsförsäkringar Sak Försäkringsaktiebolag and Others,
C-542/16, EU:C:2018:369

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar hovrättens dom och fastställer tingsrättens domslut, både i saken och i fråga om rättegångskostnader där.

Högsta domstolen ändrar hovrättens dom även i fråga om rättegångskostnader och befriar klagandena från skyldigheten att ersätta Länsförsäkringar Sak Försäkringsaktiebolag för rättegångskostnader i tingsrätten och hovrätten.

Länsförsäkringar Sak Försäkringsaktiebolag ska ersätta klagandena för deras rättegångskostnader i hovrätten, som avser ombudsarvode, med följande belopp, jämte ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för hovrättens dom:

- J-ES och MS med 22 270 kr,
- MN och PN med 22 270 kr,
- KD med 22 270 kr,
- Dödsboet efter TJ med 22 270 kr,
- SPP med 22 270 kr,
- SI med 22 270 kr,
- LP med 22 270 kr,
- MP med 22 270 kr,
- A-CW med 22 270 kr,
- PN med 22 270 kr,
- IL och TL med 22 270 kr,
- B-IR med 22 270 kr,
- GA med 22 270 kr,
- EA och RA med 22 270 kr,
- LB-S med 39 285 kr,
- BS och CS med 39 285 kr,
- KW med 39 286 kr,
- LBJ med 39 286 kr,
- AD med 39 286 kr,
- HE och CF med 39 286 kr,
- CD och dödsboet efter PD med 39 286 kr,
- A-CJ och ÅJ med 125 625 kr,
- SL med 121 250 kr,
- DR med 123 750 kr, och
- UN och dödsboet efter LN med 123 750 kr.

Länsförsäkringar Sak Försäkringsaktiebolag ska ersätta klagandena för deras rättegångskostnader i Högsta domstolen med följande belopp, jämte ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för Högsta domstolens dom:

- J-ES och MS med 33 410 kr, varav 32 281 kr avser ombudsarvode,

- MBN och PN med 33 410 kr, varav 32 281 kr avser ombudsarvode,
- KD med 33 410 kr, varav 32 281 kr avser ombudsarvode,
- Dödsboet efter TJ med 33 410 kr, varav 32 281 kr avser ombudsarvode,
- SPP med 33 410 kr, varav 32 281 kr avser ombudsarvode,
- SI med 33 410 kr, varav 32 281 kr avser ombudsarvode,
- LP med 33 410 kr, varav 32 281 kr avser ombudsarvode,
- MP med 33 410 kr, varav 32 281 kr avser ombudsarvode,
- A-CW med 33 410 kr, varav 32 281 kr avser ombudsarvode,
- PN med 33 410 kr, varav 32 281 kr avser ombudsarvode,
- IL och TL med 33 410 kr, varav 32 281 kr avser ombudsarvode,
- B-IR med 33 410 kr, varav 32 281 kr avser ombudsarvode,
- GA med 33 410 kr, varav 32 281 kr avser ombudsarvode,
- EA och RA med 33 410 kr, varav 32 281 kr avser ombudsarvode,
- LB-S med 135 000 kr, avseende ombudsarvode,
- BS och CS med 135 000 kr, avseende ombudsarvode,
- KW med 135 000 kr, avseende ombudsarvode,
- LBJ med 135 000 kr, avseende ombudsarvode,
- AD med 135 000 kr, avseende ombudsarvode,
- HE och CF med 135 000 kr, avseende ombudsarvode,
- CD och dödsboet efter PD med 135 000 kr, avseende ombudsarvode,
- ÅJ och A-CJ med 280 287 kr, varav 278 113 kr avser ombudsarvode,
- SL med 280 287 kr, varav 278 113 kr avser ombudsarvode,
- DR med 301 250 kr, avseende ombudsarvode, och
- UN och dödsboet efter LN med 301 250 kr, avseende ombudsarvode.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN M.M.

Klagandena har yrkat att Högsta domstolen ska ändra hovrättens dom och bifalla deras talan i enlighet med vad som anges i tingsrättens domslut.

Klagandena har vidare yrkat att Högsta domstolen ska dels befria dem från skyldigheten att ersätta Länsförsäkringar för rättegångskostnader i tingsrätten och hovrätten, dels tillerkänna dem ersättning för egna rättegångskostnader i dessa instanser.

Länsförsäkringar har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen.

Högsta domstolen har tillställt EU-domstolen en begäran om förhandsavgörande. EU-domstolen har den 31 maj 2018 meddelat dom.

Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd med utgångspunkt i vad hovrätten har funnit utrett i målet.

DOMSKÄL

Frågan i Högsta domstolen

1. Den primära frågan i Högsta domstolen är om en försäkringsförmedlare, som inte har haft någon avsikt att ingå ett försäkringsavtal, har utfört sådana handlingar som faller under begreppet försäkringsförmedling och därmed omfattas av försäkringsförmedlarens ansvarsförsäkring. För det fall det har rört sig om försäkringsförmedling uppkommer även fråga om tolkning av vissa försäkringsavtalsvillkor.

Bakgrund m.m.

Connecta och investeringarna

2. Det registrerade försäkringsförmedlingsföretaget Connecta Fond och Försäkring AB verkade i huvudsak under åren 2004–2010. Bolaget bedrev försäkringsförmedlingsverksamhet och hade hos Länsförsäkringar en sådan ansvarsförsäkring som föreskrevs i den då gällande lagen (2005:405) om

försäkringsförmedling¹. Enligt villkoren gällde försäkringen verksamhet enligt försäkringsförmedlingslagen och omfattade skadeståndsskyldighet enligt 5 kap. 7 §.²

3. Flera personer överlämnade under ett antal år stora penningbelopp till Connecta i syfte att dessa belopp skulle investeras i vad som kallades ”Connectas företagsobligationsprodukt”, vilken skulle ligga i en kapitalförsäkring. Personerna erhöll från Connecta vissa dokument rörande investeringen, utställda av dess anställda och sedermera verkställande direktör PR. Senare framkom dock att PR hade tillägnat sig de investerade beloppen själv. Connectas förmedlingstillstånd återkallades. PR avled i november 2010. Hans dödsbo och Connecta försattes i konkurs i december 2010.

Parternas talan m.m.

4. Ett antal investerare väckte talan mot Länsförsäkringar och yrkade ersättning ur Connectas ansvarsförsäkring för skador motsvarande de överlämnade beloppen. De gjorde gällande att de hade uppdragit åt Connecta att investera deras pengar i kapitalförsäkringar och att det därmed varit fråga om försäkringsförmedling. Enligt investerarna hade Connecta, genom PRs agerande, ådragit sig skadeståndsskyldighet enligt 5 kap. 7 § försäkringsförmedlingslagen.

5. Länsförsäkringar invände bl.a. att skadorna inte hade uppkommit i den försäkrade verksamheten, eftersom de aktuella företagsobligationsprodukterna var fiktiva. PRs agerande utgjorde således inte försäkringsförmedling. Hans agerande omfattades därför inte av försäkringsförmedlingslagen och följaktligen inte heller av ansvarsförsäkringen.

¹ Numera ersatt av lagen (2018:1219) om försäkringsdistribution, som bygger på Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2016/97 av den 20 januari 2016 om försäkringsdistribution, IDD-direktivet.

² Innan försäkringsförmedlingslagen trädde i kraft gällde enligt villkoren skadeståndsskyldighet enligt 14 § lagen (1989:508) om försäkringsmäklare.

6. Tingsrätten ansåg att skadorna omfattades av ansvarsförsäkringen och biföll i huvudsak käromålen.
7. Hovrätten har däremot funnit att agerandet inte utgjorde försäkringsförmedling – bl.a. eftersom det inte fanns några verkliga försäkringsavtal – och ogillat käromålen.
8. Klagandena har i Högsta domstolen vidhållit att det inträffade har utgjort försäkringsförmedling och därför omfattas av ansvarsförsäkringen.
9. Länsförsäkringar har för sin del vidhållit att det inte har varit fråga om försäkringsförmedling. Enligt Länsförsäkringar har PRs åtgärder objektivt sett inte utgjort några normala eller typiska åtgärder vid försäkringsförmedling, utan i stället följt mönstret för investeringsbedrägeri. Vidare har Länsförsäkringar vidhållit att det av vissa av de tillämpliga försäkringsvillkoren (V 463:3, V 463:4 och V 463:5) följer att det finns ett undantag för skada som den försäkrade förmedlaren har orsakat uppsåtligen. Detta undantag gäller också i förhållande till de skadelidande. För det fall att det har varit fråga om försäkringsförmedling, och det angivna undantaget inte skulle anses gälla de skadelidande, har Länsförsäkringar godtagit de av tingsrätten utdömda kapitalbeloppen jämte ränta.
10. Klagandena har motsatt sig den tolkning av avtalsvillkoren som Länsförsäkringar har förespråkat. Om undantaget skulle anses gälla även i förhållande till de skadelidande har klagandena angett att det försäkringsvillkor som var gällande när skadorna anmäldes (V 463:6) i stället ska tillämpas. Där föreskrivs, i undantagsbestämmelsen om skada som orsakats uppsåtligen av försäkringsförmedlaren, att skadelidande alltid äger rätt till oreducerad ersättning.

11. A-CJ och ÅJ har därutöver gjort gällande att om villkoren inte berättigar dem till full ersättning är dessa oskäligen och ska lämnas utan avseende enligt 36 § avtalslagen.

12. Länsförsäkringar har förklarat att om ersättning ska utgå enligt villkoret V 463:6 kan var och en av klagandena, på grund av försäkringens beloppsmässiga tak, bara tillerkännas en viss procent av begärd ersättning.

EU-domstolens förhandsavgörande

13. Högsta domstolen beslutade den 18 oktober 2016 att begära ett förhandsavgörande från EU-domstolen. De ställda frågorna tog sikte på bl.a. om IMD-direktivet³, som ligger till grund för försäkringsförmedlingslagen, omfattar verksamhet där försäkringsförmedlaren inte har haft någon avsikt att få till stånd ett verkligt försäkringsavtal, och om kundens uppfattning har någon betydelse vid bedömningen av om det är fråga om försäkringsförmedling.

14. EU-domstolen har i sin dom uttalat att IMD-direktivet ska tolkas så, att utförande av förberedande arbete inför ingåendet av ett försäkringsavtal omfattas av begreppet försäkringsförmedling, även om försäkringsförmedlaren inte haft någon avsikt att ingå ett verkligt försäkringsavtal (Länsförsäkringar Sak Försäkringsaktiebolag and Others, C-542/16, EU:C:2018:369).

Försäkringsförmedling

Rättsliga utgångspunkter

15. IMD-direktivet genomfördes i svensk rätt genom försäkringsförmedlingslagen. Direktivet och lagen överensstämmer när det gäller innebörden av

³ Europaparlamentets och rådets direktiv 2002/92/EG av den 9 december 2002 om försäkringsförmedling.

begreppet försäkringsförmedling. Enligt 1 kap. 1 § andra stycket 1 försäkringsförmedlingslagen avses med försäkringsförmedling bl.a. yrkesmässig verksamhet som består i att lägga fram eller föreslå försäkringsavtal eller utföra annat förberedande arbete innan försäkringsavtal ingås (jfr artikel 2.3 i IMD-direktivet, och numera även artikel 2.1.1 i IDD-direktivet och 1 kap. 1 § lagen om försäkringsdistribution). För att IMD-direktivet eller försäkringsförmedlingslagen ska tillämpas krävs inte att något försäkringsavtal faktiskt kommer till stånd.

16. Enligt 2 kap. 1 § försäkringsförmedlingslagen får, med vissa här inte aktuella undantag, försäkringsförmedling utövas endast efter tillstånd av Finansinspektionen. En förutsättning för tillstånd är att det finns en ansvarsförsäkring för skadeståndsskyldighet som kan åläggas om försäkringsförmedlaren åsidosätter sina skyldigheter (se 2 kap. 5 § 4 respektive 6 § första stycket 2 försäkringsförmedlingslagen, jfr artikel 4.3 i IMD-direktivet).

17. I 5 kap. försäkringsförmedlingslagen finns regler om hur försäkringsförmedlingsverksamhet ska bedrivas. I 4 § anges bl.a. att en försäkringsförmedlare i sin verksamhet ska iaktta god försäkringsförmedlingssed och med tillbörlig omsorg ta till vara kundens intressen.

18. Enligt 5 kap. 7 § försäkringsförmedlingslagen ska en försäkringsförmedlare som uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter sina skyldigheter enligt 4 § ersätta ren förmögenhetsskada som på grund av detta drabbar t.ex. en kund.

Begreppet försäkringsförmedling ska definieras utifrån de handlingar som försäkringsförmedlaren objektivt utför

19. Det framgår inte av IMD-direktivet huruvida det syftar till att reglera även sådan verksamhet som i och för sig kan anses utgöra förberedande arbete inför ingåendet av försäkringsavtal, men där någon avsikt att få till stånd ett

verkligt försäkringsavtal inte har förelegat från förmedlarens sida. Inte heller framgår det vilken betydelse kundens uppfattning av situationen har för bedömningen.

20. EU-domstolen har i sin dom (se p. 14 i det föregående) konstaterat att begreppet försäkringsförmedling uteslutande ska definieras med hänvisning till de handlingar som försäkringsförmedlaren objektivt utför. Utförandet av förberedande arbete inför ingåendet av ett försäkringsavtal omfattas enligt domstolen av begreppet försäkringsförmedling, även om försäkringsförmedlaren inte har haft någon avsikt att ingå ett verkligt försäkringsavtal. Domstolen har också konstaterat att tidpunkten vid vilken försäkringsförmedlarens frånvaro av avsikt att ingå ett försäkringsavtal uppstår, samt kundens subjektiva uppfattning av försäkringsförmedlarens verksamhet, saknar betydelse för kvalificeringen av verksamheten som försäkringsförmedling.

Det har varit fråga om försäkringsförmedling

21. Genom hovrättens dom är följande utrett. PR kontaktade investerarna i egenskap av företrädare för ett registrerat försäkringsförmedlingsföretag. Kontakterna inleddes på olika sätt, men främst genom informationskampanjer gällande möjligheten att påverka den ekonomiska situationen vid framtida pensionering. Efter ett eller ett par möten föreslog han för dem att de skulle placera pengar i den aktuella, fiktiva, försäkringsprodukten. I merparten av fallen ställde PR ut ett ”investeringsbevis” eller ett liknande dokument som tillhandahölls investeraren. Enligt dokumenten låg investeringen i en kapitalförsäkring. Vid sidan av de fiktiva försäkringsprodukterna tecknade vissa av kunderna även en riktig kapitalförsäkring.

22. PRs åtgärder som företrädare för Connecta i förhållande till investerarna är sådana att de objektivt måste bedömas som försäkringsförmedling.

Tolkning av försäkringsvillkor

Allmänna tolkningsprinciper

23. Det centrala vid tolkning av försäkringsvillkor är ofta det omtvistade villkorets ordalydelse. När ordalydelsen ger utrymme för olika tolkningar, liksom när ordalydelsen inte ger något besked alls, kan ledning sökas i systematiken och de övriga försäkringsvillkoren. Också andra faktorer kan ha betydelse, exempelvis villkorets syfte i den mån ett sådant går att uttröna och vad som sakligt sett är en förnuftig och rimlig reglering. (Se ”Vitesundantaget i ansvarsförsäkringen” NJA 2018 s. 834 p. 10.) När det – som i det förevarande fallet – är fråga om en obligatorisk ansvarsförsäkring, kan det finnas anledning till en avtalstolkning som är till de skadelidandes fördel (jfr NJA 2009 s. 355 och ”Cremonas ansvarsförsäkring” NJA 2017 s. 601 p. 11).

Tolkning av de aktuella villkoren

24. Enligt de i målet aktuella villkoren omfattar försäkringen skadeståndsskyldighet enligt lagen om försäkringsmäklare (villkoret V 463:3) respektive 5 kap. 7 § lagen om försäkringsförmedling (villkoren V 463:4, V 463:5 och V 463:6). Enligt Länsförsäkringar gäller försäkringen emellertid inte vid uppsåtligt orsakad skada. Bolaget har åberopat bestämmelser i villkoren V 463:4 och V 463:5, där det anges att bolaget inte är ansvarigt gentemot försäkrad för skada som denne orsakat genom grov vårdslöshet eller till någon del orsakat med uppsåt. Beträffande villkoret V 463:3 har Länsförsäkringar anfört att det i villkoret finns en hänvisning till den då gällande försäkringsavtalslagen (1927:77), som i 18 § föreskrev att försäkringsgivaren är fri från ansvarighet gentemot den som uppsåtligt framkallat ett försäkringsfall.

25. De aktuella försäkringarna är obligatoriska ansvarsförsäkringar som syftar till att skydda försäkringsförmedlarens kunder vid skadefall. Det måste då ställas höga krav avseende klarhet och precision på en bestämmelse som

begränsar detta skydd. Det kan konstateras att det inte av något villkor uttryckligen följer att en skadelidande saknar försäkringsskydd i fall då försäkringsförmedlaren orsakat skada uppsåtligen eller av grov vårdslöshet. De åberopade undantagen riktar sig enligt ordalagen endast mot den försäkrade. Detta talar mot Länsförsäkringars tolkning.

26. Vid bedömningen ska även beaktas att villkoren innehåller bestämmelser om återkravs rätt för försäkringsgivaren gentemot den försäkrade om denne orsakat skadan genom grov vårdslöshet, och enligt villkoret V 463:3 också vid uppsåt. En sådan återkravs rätt aktualiseras om en skadelidande har utnyttjat möjligheten till direktkrav mot försäkringsgivaren. Återkravsbestämmelserna bygger uppenbarligen på förutsättningen att försäkringsgivaren svarar mot den skadelidande vid fall av grov vårdslöshet eller uppsåt hos den försäkrade. Villkoren måste följaktligen anses ha samma innebörd som villkoret V 463:6, där det uttryckligen anges i undantagsbestämmelsen att den skadelidande alltid äger rätt till oreducerad ersättning.

27. Mot angiven bakgrund ska villkoren V 463:3, V 463:4 och V 463:5 tolkas så att undantaget för skada som förmedlaren har orsakat uppsåtligen eller av grov oaktsamhet inte omfattar de skadelidandes anspråk.

Sammanfattande slutsatser

28. Eftersom det har varit fråga om försäkringsförmedling i de aktuella fallen omfattas klagandenas anspråk av ansvarsförsäkringen. Det undantag som finns i vissa av villkoren, för skada som den försäkrade har orsakat uppsåtligen eller av grov oaktsamhet, gäller inte i förhållande till klagandena.

29. Det anförda innebär att hovrättens dom ska ändras och tingsrättens domslut fastställas.

30. Länsförsäkringar ska ersätta klagandena för deras rättegångskostnader i tingsrätten och hovrätten. Länsförsäkringar ska även ersätta klagandena för

deras rättegångskostnader i Högsta domstolen, vilka också inkluderar kostnaderna för processen vid EU-domstolen, med yrkade belopp.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Agneta Bäcklund, Ingemar Persson, Lars Edlund (referent), Petter Asp och Stefan Reimer
Föredragande justitiesekreterare: Lovisa Svenaeus